

Szűk Balázs

'56-OS MOTÍVUMOK BEREMÉNYI GÉZA FILMJEIBEN

(„...hóban akadt el a szárnyas idő”)¹

Bereményi Géza filmes és irodalmi textusainak két fő mozgatója az ismétlődő személyes emlékezés és a krónikás, be nem avatkozó kívüllevés; mindez „hol a félelemmel, hol a méltósággal”² fölrajzolt halál kontextusába ágyazva. Míg az előző a személyes átéltség horizontján, az utóbbi a történetiség analizálásával jelenik meg. Ez a két opponáló erő áramoltatja, pulzáltatja búvópatakszerű ritmusban a legfontosabb kollektív motívumokat/archetipusokat 1956-ról, a valódi autentikus-angyali létezésről³, azaz a világtörténelem egyik legtisztább ontológiai pillanatáról. Így az életmű belső mozgatója a modernkori magyar történelem mindent átható, „leplező/letagadó hazugságainak” ('56, '68)⁴ felszakítása és az igazság kimondásával való küzdelem, hol metaforikusan (Tanítványok, A nagy generáció, A hídember, Apacsok, Széna tér), hol valódi nyíltsággal (Megáll az idő, Eldorádó, Szabadság tér '56, Hóesés a Vízivárosban, Corvin köziek).

Bereményi 1956-hoz mint történelmi és személyes origópontozóhoz való kapcsolódása állandó alkotói dilemmák szülte: vallomásaiban hol „a tömeg részeként”, hol „megfigyelőként/kémként” helyezi be magát az újraélt múltba, aszerint, hogy a tömeg *ősegy*, azaz megrendítően tiszta erkölcsű, vagy éppen *hamis elégedettség*től *félrevezetve* engedi magát áldozati bárányává válni, kaméleon politikai vezetőik és a külső hatalmak piszkos játszmaí által. „Láthattam, milyen a tömeg, amikor elégedett. Arra is emlékszem, hogy november 4-e után furcsa udvariasság és összetartás vett erőt az embereken – mintha nem sokkot és szomorúságot kapott volna a város, hogy bevonultak a külföldi csapatok. Elégedtség volt az embereken, megtettek mindent, rajtuk nem múltott. /.../ A lakosságnak nem volt igaza, amikor november közepén elégedettnek mutatkozott, hiszen sivár jövő várt rá. Aztán az emberek ráébredtek arra, hogy mi történt velük, és elkezdték egymást gyalázni és piszkolni. Megszületett a rossz, veszekedő szocialista embertípus. De előtte ott volt a néhány nap szolidaritás, ami megrendítő volt.”⁵ „1956-ban pedig egészen különlegesen viselkedő embereket láttam, akikkel kapcsolatban a józanabbak azt mondhatták volna és

---

¹ Petőfi Sándor Szeptember végén c. verse parafrázisának egy sora, s a sor végén Berzsenyi Dániel A közelítő tél c. költeménye „szárnyas idő” antikizáló metaforája. Természetesen Ady Endre Mag hó alatt c. versének archetipus-motívuma is ott körözi a versben. Így együttesen: '56 jelen idejű igei-jelzői metaforája. /Sz.B./

² Mester: Bereményi 59.

³ Bérczes: Cseh 257.

⁴ Mester: Bereményi 117.

⁵ Bérczes: A mezsgyén 63.

mondták is, hogy egzaltáció, amit látok. De én nem úgy találtam, egyáltalán nem ezt gondoltam. Az ő viselkedésükben volt valami *megváltás*.”⁶

Az életműben az autentikus létezés egy hasonló állapota, az „indiánság”, „vadölöség” a jobban látató, de be nem avatkozó határvidék/mezsgye-lét, mert nem birtokolni, hanem élni akar a gyermek, a játékos (*Játékok vadászterületen*: elbeszélés, 1970; *Indián tél*: forgatókönyv konzultáns, 1992; *Apacsok*: TV-film, forgatókönyv és színdarab Kovács Krisztinával, 2010). „...Nyílt és leplezetlen viszony a mítoszhoz”⁷, de csak kívülről, olvasói pozícióból (Cooper: *Nagy Indiánkönyv*). A csak alkotótársé, Cseh Tamásé, belülről megélt tordasi, gellérthegyi, bakonybéli indiánság – a zárt olvasói létmóddal szembeni nyitott, „élő emberség”: „Amikor olyan vagyok, amelyet magamról valaha is álmodtam. Amikor a legjobb, a legszebb az ember /.../ az egész világgal valami gyönyörű, tiszta, becsületes, álmodozó viszonyban...” lenni.⁸

Bereményi „kezdet–faggató” kollektív emlékezetének majdnem ilyen tiszta figurája az apátlanság-árvaság légszomjában félistenülő teleki téri/ecseri piaci *ősapa-nagyapja*, a bárkinek védelmet nyújtó, gondoskodó, „brutálisan gyöngéd vagy veszélyesen oltalmazó”⁹, fenyegető, indulatos, a halálon uralkodó, mindenkit túlélő ember, akinek fetrengő halálát '56 tiszta-hősies láza/véletlenje szüli, mert ekkor semmis a számító életdac¹⁰ (az *Imre* c. TV-film, 1978; az *Eldorádó* c. kisregény, forgatókönyv, film; *Az arany ára* c. dráma; *Műdal* c. novella, *Hóesés a Vízivárosban* c. elbeszélés, készülő önéletírás). Az ördögien lobogó pogány és barbár léthelyzetre a kereszténység mint máz tapad, de lényegét nem érinti. Ezt a sodró létbeli barbárságot csak egy másik, autentikusabb, egy azóta se megvalósult szenvedély és sodrás tudja legyőzni.¹¹ Dal-, prózai- és színpadi szövegeibe, filmjeibe, irigyelt tisztább lét-párhuzamként, mintha Cseh Tamás romantikusabb-kalandosabb-történeteszerűbb élettényei költöztek volna át (több száz szovjet tank vonulása Tordas közelében; fosztogatók böccöllezése és édesanyjához bújás; a Rákosi-címer kivágása óriási ollóval a tanító-igazgató megtisztelő parancsára, a tordasi emberek előtt; november 5-én felköltözés teherautón Budapestre, végtelen golyószóró sorozatok és karszalagos járőrök közepette; a kőbányai iskola sőr mellett „ötvenhatozó” párttag-tanárai; 57-ben talált géppisztoly és elásása a Gellért-hegyen; 68-ban Bakonybélben a Komárom felé tartó tankoszlop ellen a törzs megszervezi az ellenállást).¹²

'56 talán legfőbb vándortémája a Bereményi életműnek, amely folytonos műfaji-, név- és szövegváltozatokon keresztül transzformálódik; saját kifejezésével

⁶ Mester: Bereményi 15.

⁷ Mester: Bereményi, 76.

⁸ Bérczes: A mezsgyén 75.

⁹ Mester: Bereményi, 44.

¹⁰ Kelecsényi: Vászonszerelem, 253.; Csengey: „...és most mi itt vagyunk” 65-67.

¹¹ Mester: Bereményi, 44.

¹² Bérczes: Cseh, 20-24.

élve: „provokálja a műfajokat”¹³, de mindig az epikus emlékezés megtisztító szándékával (kisregény: *Eldorádó*; filmforgatókönyv: *Eldorádó*, 1988; film: *Eldorádó*, 1989; színpadi mű: *Az arany ára*; TV-játékok: *Szabadság-tér '56*, 1997; *Hőés a Vízvárosban*, 2004; dalszöveg: *Corvin-köziek*, Cseh Tamással). Az ember tragédiája olvasása óta izgatja az átváltozó személy vagy világ sorsa, folytathatósága vagy nem folytathatósága.¹⁴ „Szeretem azt a játékot, hogy egy téma miként változtatja meg önmagát, és mutatja másik oldalát, amikor más műfajba kerül /.../ Talán életem egyik nagy rejtvénye lehet ez /.../ a vándortémák mindig érdekelték, mert azok östémák, és az östémák nagyon vonzanak. Ez talán a gyermekkori olvasmányokból is ered /.../ a valóság sémák szerint működik, és ezeket a sémákat a művészi alkotótevékenység beépíti, elcseni. És a leghétköznapibb, legegyszerűbb események – amelyekbe bele szoktunk halni, mi emberek – ősi séma szerint rendeződnek és életveszélyesek /.../ Az élet mint téma, a téma mint élet – ez mindig érdekelt. Azt hiszem, jó fordító vagyok, tehát van képességem arra, hogy az élet eseményeit átfordítsam művészi változatokra, és a művészi változatot az élet egy egyszerű eseményévé degradáljam.”¹⁵

Pólik József az *Elveszett illúziók* c., a magyar politikai filmről szóló tanulmányában¹⁶ az 1970-1989 közötti *válságfilm/hiányfilm* korszakáról mint a Kádár-rendszer agóniájáról beszél, „amelyet a szocializmus felsőbbrendűségében és történelmi küldetésében való csalódás és a nyomában fellépő rezignáció karakterizál.” A válságfilmek két altípusa az *ötvenes-évek filmek* (*Angi Vera*, *Ménesgazda*, *A mérkőzés*, *Napló-trilógiai*) és e történelmi horizontot tovább tágító *prekonszolidációs* fikciók (*Megáll az idő*, *Egymásra nézve*) még inkább e történelmi-társadalmi utópia hazugságtörténetének leleplezésére és felszámolására szolgáltak, védekezésül/egyetlen lehetséges feleletül „a büszkeség letörésére és minden felelőtlenség hosszú, de biztos megtorlására”.¹⁷

Az '56-os motívumok kétféleképpen öltönek testet Bereményi bővülő mandala-textusaiban: *implicit/rejtett* (*Tanítványok*, 1985; *A nagy generáció*, 1986; *A turné*, 1993; *A hídember* 2005; *Apacsok*, 2010) és *explicit/kibontva* (*Megáll az idő*, 1981; *Eldorádó*, 1988; *Szabadság tér '56*, 1997; *Hőés a Vízvárosban*, 2004; a *Szabadság, szerelem* c. film 2006, közreműködött a dialógusok megírásában; *Corvin köziek*, *Kádár-keringő*: dalszövegek; *A legvidámabb barakk*, látványszínház, 1991 és Kádár János filmterv). A műalkotásokat mandalaként használó Bereményi imádkozó-koncentrázó szemlélődő, aki kiemelt tárgyaiban (így '56-tal is) kapcsolatot teremt a világegyetemmel.¹⁸

¹³ Mester: Bereményi, 133.

¹⁴ Mester: Bereményi, 99.

¹⁵ Mester: Bereményi, 100-101.

¹⁶ Pólik: *Elveszett illúziók*, 21-22.

¹⁷ Mester: Bereményi 115.

¹⁸ Mester: Bereményi, 154.

A *rejtett keresés* első megnyilvánulása a *Tanítványok*, az „önmarcangoló emlékezés filmje”,¹⁹ amely a tisztességes munka kudarcáról²⁰ még poétikus, ösztönös elsőfilm, markáns korrajzzal.²¹ 1956-ig tartották magukat azok az eszmék, az az erkölcs, az a lelkiismeretesség, merev eltökéltség, amelyek a kor diák- és tudományos életében és a főhős, Magyary Zoltán professzor szenvedélyes személyében testet öltöttek.²² Szétdúlt papírpapírok fölött térdre hullva, mint egy szétdúlt ország-jövő fölött, úgy matat szájalmasan, aki örökre elvesztette az ártatlanságot, a tiszta gondolkodás lehetőségét.²³ Ami még megvolt Török Imre plebejus diákvezérben, a folytonosan nyughatatlan, lázongó íróban (talán ő a korai Magyary, a későbbi Pierre és az *Eldorádó* golyószórós pesti sráca), aki végül a tökéletes szabadság kérlelhetetlen képviselője miatt emigrációba kényszerül, s magányosan, rákban hal meg New-Yorkban.²⁴

A film dokumentumokat és kvázi dokumentumokat szervesít, a *Megáll az idő* előképeként, sőt egy filmes idézetet is hasonlóan rajongó módon használ (Szóts István *Emberek a havason* c. alkotásának vonatjelenete a főhős utazó-átutazó pozíciójából).

András Ferenc *A nagy generáció*-ja prologus-felütése 1968 napjaiban játszódik, s '56 legfélelmetesebb örökségét, a szabadság látszatába bújt árulások rövid metszetét mutatja meg fekete-fehér epizódokban. Áruló itt mindenki. Legfeljebb az árulás színvonala és leplezésének stílusa más. És az árulás kiteljesedik, sőt elindít egy láncolatot, mikor Réb körmönfont szándékkal megérkezik Amerikából kamasz lányával. Makai feleségét, Beát, barátja, a náluk lakó Nyikita csábítja el, s később a gátlástalan Rébvel megerőszkolja. Nyikita így Beát is elárulja. Makai Rébtől tudja meg a Metro klubban, hogy Mari visszazökött Amerikából, otthagya neki csecsemő lányát. Réb mintha meg se értené Makai kétségbeesetten vicces számonkérését az útlevel hamisításról. Mari a Nyikitától bérelt bababoltban világosítja fel a még mindig igaz barát Makait Réb valódi arcáról: „Mikor nősz már fel Makai? Hányszor kell még becsapni, hogy megtudd, kicsoda? Százszor?” Egy olyan világba érkezünk, ahol lezárultak az eszmei alapú cselekvések. Csak az alkoholtól lassan lebegve lehet igazat mondani. Makai naivan hisz még a múlt feltámasztásában: „Tudod mit érzek: csak mi vagyunk emberek ebben az egész városban... Többi, tudod mi lett a többiből? Kísértetek, akvárium.” Réb is már csak Makai hátán forradalmár, mikor felváltva viszik egymást a lépcsőn felfelé: „Nagy dolgok vannak készülöben... Síkra szállok!”

---

¹⁹ Mester: Bereményi, 38.

²⁰ Mester: Bereményi, 40.

²¹ Mester: Bereményi, 39.

²² Mester: Bereményi, 61-62.

²³ Bérczes: A mezsgyén, 39.

²⁴ Hajnal: filmhu magazin 2014.04.30.

A turné a jelen sodrásának és káoszának filmje, amorális örvénylés, így benne vonatkoztatási pontokat szinte lehetetlen találni. Mégis az önmagát elveszejtő igazgató szakmai lelkiismerete a fiatal férfi színész, akit valaha kicsapott a főiskoláról, s most mégis lehetőséget ad neki a hahnizásra. A fiú csak látszatra ártatlan. „Alkalmazkodni kell. Használni a zűrzavart.” – vallja. Egy alkalommal bekéreszkedik az öreg díva kocsjába és szint vall: „Maga nem érzi, hogy vége a világnak?” „Mikor maga megszületett, már rég vége volt, drágám” – vág vissza ironikusan a díva.

A hídember Széchenyijének a Bereményi-olvasatban egyetlen döntése lehetséges: a szabad, választott halál (lásd még: Gróf Széchenyi István pisztolyát porozza c. dal). A temetés képe mégsem privát esemény, hanem a megrendülés fölötti győzelem, a méltóság, az ellenség morális legyőzése, ahogy a koporsó az ember-sűrűben útját törve halad, emlékeztetve 1956 halottak napjára. A korona által elrendelt zártkörű temetésen az óriás fánál az emberek egyként letérdelnek, s e hullámozást a volt tiszt barát tisztességes bocsánatkérése se tudja megállítani, a feleség jelzi is viszolygását: „Lövetni jött, altábornagy úr?” A záró fekete inzert pedig egyértelműsíti a '56-os metafora lehetőségét: „Az országos gyász az önkényuralom elleni néma tiltakozás lett”, hasonlatosan 1956. december 6-ához, amikor asszonyok feketében némán vonultak Budapest utcáin. Az életrajzi tablófilm számtalan pontján következetesen látomásos Széchenyi és idegen monológok jelzik a közelgő forradalmat-világfordulást, majd az utána következő agóniát. Először, mikor rohamtól rázkódó testét, mint egy koporsót viszik be a tébolydába az éj leple alatt, szinte apokaliptikus bibliai öngyalázást hallunk: „Mindent tudok. Én vagyok az Antikrisztus. Mindennek én vagyok az oka. Én vagyok Magyarország gyilkosa. Vigyázzatok velem. Árny vagyok. Az Apokalipszis bestiája vagyok. Mindenki meghal, aki hozzámér. Azokat ölöm meg, akiket szeretek!” Az Al-Duna felé tartva a hajón megérinti a járvány. Túlélve egy rohamot osztrák tiszték gyalázzák nevét: „Minden, ami a tömegekre hat: járvány. Ön a járvány okozója. Ön személyesen a járvány.” Katonatiszt barátjától való elváláskor a szökőkút két oldalán állnak: „És vér és vér mindenütt. Én a csillagokból olvasok. Fajtád fajtád ellen rohan. A házak kapuját jellel jelölik meg... S amid van, elveszted azt.” A hídról való lezuhanás után rohamot kap az otthonában: „Én kezdtem el. Nem kellett volna megbolygatni... Milyen boldog lehetett volna az ország nélkülem.” A tébolydában a felség egy utolsó reményteli kísérletet tesz kiszabadítására: „Mindenki alszik. Álom nélkül, együtt veled. Az ország elfelejtette magát. Ahogy te. Nem fogtok felébredni.”

Török Ferenc *Apacsok* c. politikai krimijének témája a Kádár-kori passzív rezisztencia eddig feldolgozatlan fejezete, az „indián” ellenállás, '56-os gyökerekkel. 1961-ben Szoboszlai (Szürke Sas főnök) és Horváth (Fekete Hold varázsló), két fiatal értelmiségi, időszakonként kivezve a Dunakanyarba, Karl May olvasmányaik hatása alatt indián táborhoz létre. Egyszer meghívják egy indiánt a tengeren túlról. Erre az AVH is felfigyel, beviszik őket, s Fekete Holdból III/III-as besúgót csinálnak, Szürke Sast pedig életfogytiglanra ítélve, meggyilkolják a börtönben. A realista

keretjátékban Fekete Hold unokája, a nagymama emlékei alapján, filmet szeretne csinálni a zebegényi apacsokról és az egy amerikai rezervátumba kivándorolt nagyapjáról. A kuratóriumnak tetszik a filmterv, de a döntéshozók közt véletlenül ott ül Szürke Sas unokája, aki másképp tudja ugyanezt a történetet. A nagymama némasági fogadalmat tett, amikor megtudta, hogy a férje besúgó. A film kegyelmi állapota a végső titok kiderülése, miszerint az AVO tiszt egy '56-ban készült közös fotó miatt faggatja Szürke Sast, amit Szürke Sas édesapja készített a barikádon, s ez együtt ábrázolja őket. Szoboszlay rájön, nem az indiánért zaklatja az AVH: emlékszik erre a fotóra az apai hagyatékban, amit az életben maradt tartó tiszt mindenáron meg akar szerezni tőle. Horváth fia előtt pedig lelepleződik nagyanyja legendahazugsága (diafilm, rezervátum) és nagyapja valós tette, a ki az önvád elől (árulás, gyilkosságban társtettesség) menekült ki Amerikába, s lett ott alkoholista.²⁵

Az *explicit megformáltság* szándéka is kétfelé ágazik: a *Megáll az idő* és az *Eldorádó a személyes átéltség horizontján keletkező ikerfilm*: epilógus-prológus kerettel és tükörképes szerkezettel, az utána és előtte koncentrálna, a kronológiai idő tudatos összezavarásával. A *Szabadság tér '56* pedig már az önkívületen kívüli *hűvös túlélési analízis*, egyedi napló-krónika. Ugyanakkor az előző két olvasat a tömegben belül levés, a *szorongó igen*; az utóbbi pedig a tömegben kívül levés, a *felszabadult igen!* „Annak idején úgy éreztük /.../, hogy semmi közünk nincs a múlthoz. Aztán egyszer csak előbukkant a múlt, és teljesen váratlanul, hirtelen bukkant elő, az élmény erejével. Szinte felkészületlenül ért bennünket, pedig valahol nagyon hiányzott.”²⁶

A *Megáll az idő* Gothár Péter időtrilógiájának-szárnyasoltárának (Ajándék ez a nap, Idő van) középső része, benne a múlt mint lényeg (1956, 1963-67), a jelen mint zárlat csak maradék, zárvány, töredék. A film emellett kétféle klasszikus műfaj szintézise is: a Gothár-életmű fiktív családtörténetének első fejezete, „nemzedéki tudatfilm”²⁷, de leginkább „Köves Dini negatív nevelési vagy fejlődésregénye”: az apa elvesztése, az árvaság állapota, az érés, beavatás (szellemi, szexuális, érzelmi) és egy mitikus barátság születése.²⁸ Egyszerre a közelmúlt (ti. a Kádár-kor genezise) történelmi analízise, és „több generáció jelentudatának mitológiája”²⁹. Amikor már végképp nincsenek személyes és kollektív minták, ti. vállalhatatlanok. Vállalható orientáció – azaz 1956 – pedig nem létezik, vagy nem lehet róla beszélni a kollektív amnézia közös bűne miatt (magán és hivatalos emlékezés máig sem lezárt skizofréniája). 1985-ben e szemlélet még erősen megosztja a kritikusok táborát. Király István a „morális felelősségtudatot”, Rényi Péter a „kívülállói attitűdöt”, Kőhádi Zsolt az ellenforradalom amnéziájából kiindulva a „túlélést” mint egyetlen lehetséges választ

---

²⁵ Muhi: A hazug nagymama meg a többiek 89.

²⁶ Mester: Bereményi, 114.

²⁷ 88 és ½ film 381.

²⁸ Gelencsér: Káoszkerítő, 176., 65., 72.

²⁹ Almási: Megáll a gyorsuló idő...58.

adja.³⁰ Csak tagadás van, egyféle lázadás: a disszidálás (valósan-védekezően az apáé, mitikusán-valósan az anarchista Pierre-é). A film keretes szerkezete maga a felejtés szerkezete: a prolóógus monokróm szépia egyszerre az 1956 november 5-ei intervenció és hőshimnusz; a záró epilógus raszteres 4 flesh (eredetileg lila-sárga-szépia-méregzöld virazsirozás): Rajnák És Malacpofa a szülősobán, Gábor a kísérleti egérel, a volt férj, Bodor és a feleség boldog hármas fotója és dalra fakadása a karácsonyfa alatt, a sorkatona Dini és a férjezett Szukics Magda találkozási kudarc az utca két oldalán. 1967. szilveszter estéje, a csehszlovák bevonulás előestéje; és a köztük levő „arany Metszében” az 1963. november 5-ével induló, mitologikusan lebegő groteszk kisrealista történetstörédek, szinte a belenyugvás álló ideje, a természetes színek teljes hiányával, a felejtés és lefojtottság zöld és neon akváriumatmoszférájával.³¹ A film egészében mégis az „építés poétikai elve” kerekedik felül³², mert '56 nem bűnként van jelen: a kezdeti dokumentumfevételek és a kvázi dokumentum a hősiesség és a bajtársiasság lenyomatai (a polgárháborús önvédelem, a fegyver elrejtése, átölelés, búcsúdál, majd 1967 karácsonyán a reménytelen visszatérés – ekkor ugyanaz a Bereményi szövegezésű dal hangzik el („Ez a búcsú a végső, / Várj kicsit, majd elül a szél...”). A *kintlevés*: múlt és az idegenség, tehát a korlátozott létezés, a nem felejtés zónái, a *bentlevés* álló ideje viszont a személyes és kollektív emlékezés módszeres megtámadása, elpusztítása. Ezért 1956-ról a köztes textusban csak negatív ítéleteket találunk: 1. Bodor 7 év után szabadul, első útja Évához, bajtársa feleségéhez tart. Megvédi Kövest felesége bántásaitól, a felség viszont így védekezik: „Épp most kezdünk kimászni a *bajból*, amibe Pista kevert bennünket /.../ Csak ne keverjük bele őket a *mi régi dolgainkba!*” 2. Amikor Bodor pizsamában már új apaként üdvözli a két fiút, Gábor kétségbeesetten ellenáll: „Apám *ellenforradalmár*, én most fogok másodszor felvételizni, eddig sem vettek fel, most sem fognak”. 3. Danit Bodor leviszi a kocsmába, s a „magyar keszon” mélysűrűjében a nevelőapa az örök túlélés óvatosságára inti a forrófejű kamaszt: „Mivel fogadott a bátyád, amikor hozzátok költöztem? Hogy *bajt* hozok rá /.../ Mert egyszer, egyetlen egyszer *ugrálni* mertem... Felöltöztem, *hazafi* voltam.” 4. Az édesanya meglátogatja az osztályfőnököt az ünnepség körüli botrány miatt, amelyben Dani is érintett: „A te férjed ott volt, ahová az én férjemék lóttek *56-ban*.” A tanárnő válasza nem tényszerű, inkább menekülő: „Miért akarod a fiadat is belekeverni a *mi dolgainkba?*”³³ Gelencsér Gábor olvasatában: „A keret pontosan kijelöli egy reménytelenül kezdődő és reménytelenül végződő korszak határait, épp e két negatív végpont közé ékelődhetett a némi pozitív reményt adó s ezért 'legendásnak' megélt hatvanas évek.”³⁴ Egy kicsit pontosítva az anamnézist, azt érzékeljük, hogy mindhárom szegmenst átjárja egy el-

³⁰ Magyar filmkalauz 591.

³¹ Gelencsér: Káoszkerítő, 71.; Gelencsér: A Titanic zenekara, 375-378.

³² Gelencsér: Káoszkerítő, 179.

³³ 88 és 1/2 híres fim 380-81.

³⁴ Gelencsér: Káoszkerítő, 73.

lenkező irányú értékítélet: a keretben megjelenő '56 (a bukott harc pátosza, a levegővételnyi visszatérés karácsonyi emelkedettsége) az emlékezet fényében az autentikus vállalás felé halad (*közeledik az időben*), míg a köztes tagadás és lázadás ideje (balatoni verőfény) ironikus-groteszk felhangokkal telítődik (*távolodik az időben*). Amikor eltűnik egy felnőtt mítosz (a Köves fiúk apja), helyébe lép röggön egy másik beavató példakép (Pierre a táncóra kezdetén elsőnek lép be az ajtón).³⁵ Egyébként Pierre irodalmi előképe már két Bereményi-novellában is megtalálható: A feltűrt gallérban és Petőfi „Ha férfi vagy, légy férfi” c. költeményének elemzése c. szövegben. A film 56-os prologusának menekülés- és maradás motívuma („Be leszünk kötözve, mintha sebesültek volnánk.”, „Sóhajtottak, hát akkor jó, akkor itt fogunk élni.”) pedig egyenesen *A hőésés a Vízivárosban* c. novellából költözött a filmvászonra.³⁶ Aztán folyton róla beszélnek, még Szukits Magdával kapcsolatban is, s öneki akarják eladni a pornó képeket. Pierre fokozatosan avatja be a családot egy új lázadás világába, elszakítási kísérlettel az egyetlen lehetséges anyai-női önfeladástól (az iskolai folyósón való randalírozás Dinivel; a kórházba került Pierre a beteghordó Gábort disszidálásra beszéli rá; Pierre, Dini és Magda határátlépési kísérlete egy Wartburggal a napfényes hajnali Balatonnál közjátéka után), de ez a mítosz sem teljesedik be, mint ahogy Gábor sem követte apját Bécsbe se gyerek-, se kamaszkorában. /Bereményi legendaképzése törvényszerűen továbbgyűrűzik művön kívül is, és áthatja az egész életművet, ugyanis az a Sóth Sándor, aki Pierre-ként 1963-67 között passzív lázadó (*Megáll az idő*) és '56-ban aktív ellenálló a tankok ellen (*Eldorádó*), a későbbiekben Bereményivel három közös kultgyanús forgatókönyvet is jegyez: *Szárnyas ügynök* (1987); *Potyautasok* (1989); *A nagy postarablás* (1992).

Beszédes Gothár Péter és Koltai Lajos két metaforikus „képüzenete” 1956-ról: ugyanaz a helyszín és nézőpont (szűk utca, jobb oldalról egy kör-félkör alakú vibráló neonnal) variálódik a film három dramaturgiai fordulópontján. 1. A prologusban az éjjeli kavargó füstben az apa a vöröskeresztes autó előtt ad pofont Gáborfiának; 2. a nevelőapa és Dani állnak a házuk előtt, amikor az enyhe nappali ködből előbukkan Szukics Magda taxija; 3. a teljesen kitisztult szilveszter éjjelen Dani egyedül dülöngélve vizek a falra. Hiába a kitisztulás vagy a megszínésedés átmeneti reménye a háromlépcsős kép vonatkozásában: minden hiábavaló, mert a történelem megismétli önmagát (1968!). Egy másik utalás pedig a Nyolcvan huszárban is megidézett kollektív emlékezet felelevenítése: a „Boldog Asszony anyánk...” legősibb himnuszunk gyertyás menetében egyaránt ott van áldozat (az elbocsátott orosz tanár) és az alkalmazkodó (Bodor, Éva és Dani) szellemi-szakraális síkja, de fölöttük, érzéken (meztelen felsőtesttel) Gábor hajol ki az ablakon, két gyertya oltalmában. Lent és fent összeér, ugyanaz történik: '56 halottak napjára való enigmatikus emlékezés.

---

³⁵ Gelencsér: Más világok 188-189.

³⁶ Bereményi: Jézus újságot olvas, 77-102., 118.

Az *Eldorádó* az „életfölösleg filmje”³⁷, a Bereményi-féle legendaképzés legtöbbet feldolgozott (kisregény, forgatókönyv, film, színdarab, dalszöveg) önéletrajzi dokumentumfilmje. E műfaji és szemléleti kötöttséget jelzi a film eleji női-önvédő lázalom (jellegzetes Bereményi-kéjzjegy a különböző textusok prólógusaiban), amely 1945 valós háborús és hétköznapi mozgóképes dokumentumait és melankolikus pillanattöréseit váltakoztatja Monori feleségének hánykolódó ébredésével. A *Megáll az idő* és az *Eldorádó* ikerfilm '56 vonatkozásában, mert egyszerre összevarrja és tisztázza a két mű szövegének egymásra játszásában az *előttet* és *azután*, hasonlatosan az emlékezet természetéhez. „Mindig is érdekelt az egyidejűség, a különböző irányokba kitáguló idő, és ahogyan az egyidejűségek és a párhuzamosan futó események vagy élettények befolyásolják egymást”³⁸. A Bereményi-féle epizodikus és fragmentált (darabos és önmagába záródó) dramaturgiában mintegy kötelező origópont a teljes dátum feliratozás, s az így keletkező kisebb-nagyobb szakaszok, belső és külső keretek. A *Megáll az idő* prólógusa '56 pitiáner-enyhén fenséges búcsúja és a rákövetkező túlélő reménytelenség, az *Eldorádó* pedig éppen a fordítottja: a prólógus a túlélő őszállapot és a rákövetkező szabad-lázadó és kisszerű halál opponálása. Így együtt '56 mint nemzeti tudat-krízis: az előtt, a között és az után. Tehát egy nemzet életbemaradási kísérlete: állandósult zóna az önvédő ösztön és a tiszta lét önkívülete között.

Berményi az *Eldorádót* nem tartotta 56-os filmnek, sőt a rendkívüli nézettsége és a Félix-díj ellenére is elhibázottnak vélte a polgárháborús állapotok ráerőltetését az addig egységes anyagára, azaz a helyszínről való kilépéssel egy dramaturgia bukfcencet előidézve.³⁹ Ma szemmel látva és Bereményi Géza személyes közlése szerint is ez a váratlan vágás, a fekete-fehér dokumentum-kvázi dokumentum szituációba való átbillentése, azaz egy külső nézőpont váltakoztatása egy személyesebb olvasattal, erősítette a film morális üzenetét, és elvégzett egy addig hanyagolt gyász-munkát a tiszta forradalomért és hősi halottakért, szembeállítva az értelmes halált/szolidaritást (utcai harcosok, két kamasz a tetőn és a tank előtt, a vöröskeresztes Csepel autó orvosai, kórházi személyzet) és a céltalan ösztönhalált/önzést (a szabadságharcosok becsületkasszájából való pénzkivétel, Monori hiábavaló aranyfelajánlása, a protekció hiábavalósága).

A film Monori segédjének halálakor (könnyező szeme és fémfogai közelképe) „psychósan” billen át feket-fehérbe, s onnatól, néha kicsit didaktikusan váltogatja a dokumentációt a fikcióval: eredeti dokumentumfelvételekkel (kétszer a *Megáll az idő* dokumentumanyagát is használva) linerálisan-metszetekben követi a forradalom kollektív és történelmi emlékezetének eseményeit (egy nő kitűz egy nemzetiszín zászlót az emeleten, szalagok aláhullása; képek a békés felvonulásról: esküre emelt

---

³⁷ Mester: Bereményi, 43.

³⁸ Mester: Bereményi, 108.

³⁹ Mester: Bereményi, 62-63.

kezek, Veres Péter beszéde; éjszakai rohanások, fáklyák; magyar tank zászlóval, bombázó repülő, helikopter, utcai lövöldözés a forradalom tisztasága, a pénzgyűjtés képei; szétlőtt város, tankok, szembe jövő Csepel autó, tankok a Lánchíd pesti hídfőjénél, a Lánchídon való áthaladás), majd ehhez ragasztja a kettészakadt család személyes történetét (a mostohaapa tanítása a pincében és a lépcsőn a túlélésről, a nagyapa a láthatás címén elhurcolja az unokát, a férj hazaérkezik, a tömegről beszél, de otthon maradnak; a férj és feleség mégis elmegy, az anya nem engedi a fiát; a nagyapa kenyeret hoz, elrabolja a fiút, férj és feleség az éjszakai utcán szemben a tömeggel, az apát a feleség lerántja a kocsiról; a két ellenálló megérkezése és az apa gyáva elutasítása, egy avós átöltözése a piachoz közeli tetőn, Monori aranyat ad a volt kommunista apának és fiának, hogy menekítse ki nyugatra a vejét, feleségét és unokáját, utcai harcok a család lakása közelében; az arany elrejtése az unokával a hátizsákban, a vakbél első jelei; az óvóhelyen férj és feleség; a tetőn készenlétben a harcosok; Monori a becsületkasszából pénzt vesz ki; a két harcos küzdelme lent és fent, az óvóhelyen a tanklövészek számolása; a vöröskeresztes autó felveszi a nagyapát és az unokát a platóra, ahol mésszel borított hullák vannak; a kórházban való pokoljárása a zsúfolt folyosón át az elhagyott előtér sarkáig).

Ami a *Megáll az időben* még félig rejtett és félig kimondott, a téma első Bereményi TV-filmjében, a *Szabadság tér '56*-ban már kronologikusan (1956. október 23-a, reggel 8 óra – 1956. november 4-e) is teljesen nyílt, igaz az amerikai diplomáciai épületében (alagsorában, garázsában, kapujában, földszintjén, emeletein, toronyszobájában) játszódó történet, ami a kezdő beléptető daruzás kivételével egy pillanatra sem lép ki a zárt térből (a zajok, zörejek, tömeghangok kívülről érkezése ellenére). Így a kényszerűen vagy szabad döntésből ott tartózkodók az eseményeknek látszólag csak passzív részesei, holott a két játékfilmes előzményben, a *Megáll az időben* és az *Eldorádó*ban a harcok végén és a harcok közepette vagyunk: aktívan, de töredékesen és részlegesen. Így alkotnak trilógiát e lelki tükörképek.

A TV-film is valódi, de állóképes (ismeretlen Corvin-közi fiatalok fegyveres csoportjának barna fotója, középpontban egy kamasz lánnyal) dokumentummal nyit, mint a *Megáll az idő* és az *Eldorádó*, és ugyanúgy szimbolikusan-reménytelenül keletes, mint a *Megáll az idő* kizökkent idejének restaurációs kísérlete. E fénykép feldarabolt, kinagyított kivágásai '56 megsemmisülésének, a felidézés lehetetlenségének szimbolikus kifejezői, amely a TV-film végén a zöld iratmegsemmisítő monoton zörgése közepette teljeseedik ki, hiszen ekkor már a forradalmat meghamisító mozzanat uralkodik el: a helyszín, a szereplők, Kádár, Gerő és Nagy Imre képei, valamint a történések gépelt dokumentumai ugyanabba a szemétkosárba kerülnek. A kezdőkép néma tiszta csendjére végzetszerűen csak a történelem zajos megsemmisítő gépezete felelhet. Ami között van: kísérlet egy külső nézőpontú, kényszeresen dokumentált, beavatatlan világ emberivé-beavatottá tevésére (egy halotti áldozat árán) a forradalom 9 napja által, az autentikus létezés megérintésének bizonyítékeként, egy szenttelen-manipulatív nagyhatalom igaz személyeinek bátorsága által.

A cselekmény íve 9 rövidebb-hosszabb, felirattal is jelzett egységre tagolódik (október 23., reggel 8 óra; október 23. késő délután; október 24. reggel 7 óra; október 25. hajnal; október 26; október 27. hajnal; október 28.; november 1., hajnal; november 4.), amikben meglepően sok a hajnalok (3) és a reggelek (2) száma, ezzel szimbolikusan, folyamatosan utalva november 4-ére: az áruló és elárult egyaránt ébren van. Az egyik démonian pusztít, a másik isteni érintettséggel (Corvin-köziek) reménytelenül ellenáll. Az első 5 nap lassú, karakterbővítő történései egyensúlyt és tárgyilagosságot biztosítanak, míg okt. 28., november 1., november 4. egy külön egységben, kívülről is (új követ érkezik) felgyorsítják a sorsszerű eseményeket, lehetetlenné téve a kívülállást.

Október 23-án reggel 8 órakor megkezdődik egy barátságos hivatali nap az amerikai követség első emeletén a díszteremben és a fogadószobákban (takarítás, iratrendezés, teázás, újságotolvasás, viccelődés). Lent az alagsorban egy garázsajtó felemelkedik a reggeli napfényben, begördül egy teherautó, ami tejet hoz. Kirakják a férges krumplit is. Fent, a telexszobában Aurél lehúzza redőnyt, Edgár lép be hóna alatt újsággal, kezében két csésze. Átad egy papírt a gépelő Aurélnak a magyar diákok tüntetésiéről. Kicsit később Tym, a követség vezetője, behívja szobájába a stábot és közli velük, hogy Budapesten történelmi események tanúi, de bizonytalan ennek megítélésében: „Hogy lehetne itt szó lázadásról? Magyarországon lehetetlen úgy kinyitni egy szekrényt, hogy ne álljon benne egy szovjet harcos!” Tehát este hatig nem adnak le jelentést Washingtonnak.

Október 23-án, késő délután Sarah a polibüro három tagja (Gerő, Nagy, Kádár) után kutat, és színes bőrű munkatársa előkeresi az adatokat, s arra figyelmeztet, hogy ebben az országban semmi sem véletlen, a történelem ismétli önmagát: „»A tömeg kivágta a zászlókból a címereket. Ilyen még itt nem volt« Mondom, hogy volt! 1848-ban. Akarja azt a dossziét is? Távlatot adna. Azt is az oroszok verték le!«” Ebben a józan tartományban mégis megtörténik a csoda: a tömeg a követség közvetítő segítségére számít, betör egy suhanc angol nyelvű röplapokkal („Szabadságot Magyarországnak!”) a követség épületébe, angolul beszélő forradalmárok kérnek segítséget és adnak oltalmat a Széchenyi palotában, ahol elszállásolják magukat a diplomaták. Ezen a napon meg is fogalmazódik a TV-film legprovokatívabb gondolata George bácsi értelmezésében, egy hatalmi hipotézis a jegyzőkönyv rögzítésekor: „A felkelők a rádiónál este fegyvert használtak. Ehhez délután fel kellett nyitni a fegyverraktárt, mert délután parancsot kaptak a fegyverraktár őrei a passzivitásra... a legfelsőbb helyről. Gondolom, a Kremlből... Hogy a békés tüntetés estére fegyveres harccá változott, az az orosz katonai vezetés provokációja.”

Október 24-én reggel 7 órakor kanadai állampolgárok kérnek amnesztiát a követségen, közben George távcsővel figyel a T-54-esek óvatos szemléjét. Washington hallgat: „Mi nem bocsátkozunk részletekbe” - jegyzi meg George. Ugyanazzal a furcsa részvétlenséggel („No és aztán”) reagál arra tényre, hogy a világon

először ledöntötték Sztálin szobrát. Míg várnak Washington és az ENSZ Biztonsági Tanácsának döntésére, a felkelők csoportja betör a Széchenyi-házba, s az ismétlődő robbanásoktól megrázkódik a csillár.

Aurél felesége *október 25-én hajnalban*, amikor evakuálják a követségben tartózkodó idegeneket és családtagokat, világosan látja, hogy nem volt más megoldás ennyi aljasság után, mint a lázadás: „Esetleg nem lesz magányos és jelentéktelen jövője ennek a kis országnak... Olyan ez, mint egy rögtönzés. Halálos rögtönzés.” Őt kimenti férje az ostromlott városból a vöröskereszt autóján, de hűségese társa a toronyban életét áldozza, hogy a jelentés igaz legyen az utolsó pillanatig, annak ellenére is, hogy a két nagyhatalom már titokban régen megegyezett a szabadságharcosok elvéreztetésére. Három öltönyös és ballonkabátos férfi, mint sötét háromkirályok jelennek meg a követség bejáratában: „Se oroszok, se magyarok, hanem bizánci típusú valakik” - vélik a védők. Egyikőjük, kiválva a háromból, közli is jövetelük kérlelhetetlen szándékát, majd groteszk küldetését bevégezve névjegykártyát ad át: „Nem engedélyt kérünk, hanem figyelmeztetést továbbítunk. Mi vagyunk a jóakaratai jele. Védelmünk alatt állnak. Ami történni fog, nem önök ellen irányul. A birodalom nem esik pánikba.” Az emeleten a diplomata férfiak hasálnak a földön, a zongora, a kanapé is védelemül szolgál, a leeresztett redőny mögül George bácsi megint közvetít, de most már nem szenttelenül, hanem egyenesen Washingtonnak: „A Mezőgazdasági Minisztérium épülete felől és meghatározott irányból tüzet nyitottak a tömegre. Abszolút pánik. Elzuhanó és kúszó testeket lehet látni ... igen, ez sortűz magaslati pozícióból a tömegre... Abszolút pánik... fegyvertelenekre, figyelmeztetés nélkül... Mindenkire: a civilekre, a szovjet dezertőrökre egyaránt... ez már nem tűnik katonai akciónak. Az események időbeli összefüggése a két orosz vezető [Nyikolaj, Szuszlov Sz.B.] itt tartózkodásával nyilvánvaló. Az enyhülést kívánják akadályozni.”

Október 26-án Sarah megszökik a kórházból és bekötözött homlokkal a kapuban így udvarol a két katonának. „A város lelkesítő, bolondul süt a nap. A magyarok csókolóznak a villamoson. Kimentek az oroszok.” Sebesülten a nyugágyon is hasonló rajongó szavakkal jellemzi az októberi őszt: „Távíratot küldtem a fiamnak. Megírtam, hogy milyen csodálatos itt az ősz. Hogy csaknem meghaltam ebben az oroszok által megszállt országban. De azóta magamhoz tértem, s azóta is nézem a színeket.” Pedig már ekkor a Tymet leváltani készülő és a nagyhatalmi kiegyezést hozó új nagykövet Bécsben tartózkodik.

Október 27-én hajnalban jön a titkos üzenet Amerikából: „Azt is üzenték Moszkvába, hogy nem tartják potenciális szövetségüknek Magyarországot.” Tym a magyarok erjedésének szükségességéről beszél, Aurél megsejti, hogy ezzel eldőlt a magyarok sorsa, mégis lelkesedik: „Amerika Hangja adását kibővítették. Jelentős információkat kaptak.”

Október 28-án George megint a lehúzott redőny mögött áll Auréllal. Most már egyedül az objektív híradás konkrétuma és hősiessége marad: „Az egész szabadságteret be tudják lőni a mesterlövészek. Lehetnek negyvenen. Ezek bele fognak lőni a tömegbe. Jelszavak... A miniszter, Nagy Imre leváltást követelik, Mindszenty bíborost akarják helyébe. Klerikális tüntetés. Az USA segítséget ígér... nem tudják, hogy közben eleven célpontok. Az oroszok vérfürdőt rendeznek.” Közben a megérkező új követ a desztalinizációs válság békés megoldásáról beszél, mint ideálról. A magyar forradalom pedig nem ez az ideál. Sokkal inkább a jaltai érdekszféra az, ami a szuezi válság miatt újból kiterjed és szent lesz. Kintről Sylvi híreket és inzultint hoz a sárga Cadillac-kel: kimentek az oroszok. Mindenkit öröm száll meg: „Csodálatos, ami itt lesz fiúk... Csodálatos..és mi kivettük a részünket.”

November 1-én hajnalban Tym titokban megkéri Aurélt, hogy az új nagykövet megkerülésével a Budapesti Amerikai Misszió szigorúan bizalmas jelentést adjon le a Nemzetbiztonsági Tanácsnak: „Az oroszok körbezárták Budapestet. Erre az országra még vesztegetnek néhány szót. ...A magyar ügy kezelése az USA örök szégyene.”

November 4-én hajnalban a telexszobában gépel Aurél, az új attasé is ott terdel a gépnél. Fekszenek a szőnyegen, a redőny lehúzva: „4.30. Befejeződött a szovjet felvonulás. Pontosán ötkor megkezdődött a támadás. Az ágyúk nagy kaliberűek. A tüzelés a város belterületéről indul ki, de folyton lövik a város külső részeit is.” Az új attasé kiadja a parancsot az irattár megsemmisítésre. Aurél tovább folytatja a híradást: „A magyar kormány a jugoszláv követségre menekült. A honvédelmi miniszter szovjet fogságban van, délben lejár az ultimátum... Szovjet nehézbombázók szállnak Budapest fölé.” Aurél feláll és lelkesedik. Ekkor kapja a végzetes lövést egy szovjet mesterlövésztől. George és ő szinte évődnek egymással a kijátszható halálról: „Nem hallhat meg!”, „Nem történik meg, uram!”

A napokra tagolt történelmi analízis, tárgyilagos olvasat-kísérlet izgalmi pontjain akusztikus (teljes csend a kezdő inzert alatt, a tömeg moraja, kiáltások, éles lövéssorozatok, a tankok nyikorgó dübörgése, óriási robbanás-becsapódás, rádióbeolvasások, az éter recsegése, telefoncsörgések, lebegő jazz zene, fax kattogása, az iratmegsemmisítő monoton zakatolása a kifutó inzert alatt) vagy vizuális jelzések (daruzás a követség földszinti kapujától az emeleti erkélyig, ragyogó őszi napfény; a hatalmas csillár megrázkódása; lassú kocsizással haladó „harmadik szem”; az elfáradt, alvó diplomata munkások között; zuhogó eső, vöröskeresztes jelzések; férfiak és nők a tükör előtt borotválkozva és szépítkezve; redőnyök guillotine-szerű, gyors zuhanásai-leengedései; elsötétedés-félhomály, George távcsövezése, búcsúztató zászlófelvonás a testület és a hat karhatalmista részvételével; mindenütt a magyar trikolor) sorjáznak kiszámíthatatlanul, egy sajátos reflexív szintjét-szólamát adva a történelmi emlékezésnek.

Az izgalmasan befejezetlen Bereményi életmű természetesen magába rejti az eddigi textusok legrétegzettebb és legtitokzatosabb vándortémájának a szintetizálását, akár két pólus felől is: azaz a „hívó oldalról” (Corvin-köziek), illetve a „tagadás konszenzusából” (Kádár János életrajzi film). De az sem lehetetlen, hogy a Bereményi-prózában mostanában egyre gyakrabban testet öltő gyermekhorizont és a szerző legsokkolóbb életélménye, a Kossuth téri tömegmészárlás, egy csavargó nap zenitjeként, egy egészestés játékfilm nemzedéki önvallomásává lehet. Már csak azért is, mert a *Petőfi* „*Ha férfi vagy, légy férfi*” c. költeményének elemzése c. novellájában, amely Megáll az időben található motívumokat is tartalmaz, ez az emlék a méészárlás holt idejében érkező megfigyelő álláspontja: „Mire elhagytam az Alkotmány utcát és kijutottam a Parlament terére, ott is nyugalmat találtam. A teret kis csoportokban borították el a lelőtt emberek. Ködcsíkok lebegtek fölöttük az eleven napfényben.”⁴⁰ Ha így, ha úgy is valósul meg, Bereményinek még beszélni kell „arról az önkívületi állapotról, ami a hazugság megszűnésével járt.”⁴¹ Tehát '56 fényes csillagáról. Beszélt is már a *Corvin köziek* dalban tisztán és boldogan: '56 egyetlen ballada-himnusa megszületett:

„rájuk támadt az egész világ, / árvák így nem kezdhetik a bált. / Isten szeme mivel éppen rajtuk megakadt, / visszalóttek s meggyújtották mind a tankokat, / Ruszki árvák égtek fáklyaként, / rongyok ők is: megtudták a tényt. / Corvin közben énekeltek mind a nagyfiúk. / Isten szeme rájuk akadt, aztán tovafut, / másutt keres rongylángra valót, / máshol gyűjtja embert és a szót.”

Cseh Tamás kifakadása pedig törvényszerű a férfiként helyettünk meghaló⁴² fiúkért, pontos diagnózisa a rendszerváltás óta akuttá vált emlékezet-krízisnek: „Nagyon haragszom erre a »szabad« világra, amely olyan könnyen felejtette el '56-ot és a prágai eseményeket. Che Guevara lett a szabadságharcos, azt istenítette egész Európa, miközben itt voltak az aprócska fiúk meg a gyönyörű magyar fiúk, akik valóban forradalmat csináltak.”⁴³

---

⁴⁰ Bereményi. Jézus újságot olvas 93.

⁴¹ Heti Válasz, 2006.01.19.

⁴² Fodor: Cseh, 176.

⁴³ Bérczes: Cseh, 82.

Felhasznált irodalom

- Almási Miklós: *Megáll az idő. Filmkultúra*, 1983/1.
- Berményi Géza: *Jézus újságot olvas*. Kossuth Kiadó, 2013.
- Bérczes László: *A mezsgyén*. Cégér Kiadó, 1993.
- Bérczes László: *Cseh Tamás*. Beszélgetőkönyv. Palatinus, 2007.
- Csengey Dénes: „...és mi most itt vagyunk”. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Fodor Sándor: *Cseh Tamás*. Graffiti Bt., 1990.
- Gelencsér Gábor: *A Titanic zenekara*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- Gelencsér Gábor: *Káoszkeringő*. Novella Könyvkiadó, 2006.
- Gelencsér Gábor: *Más világok*. Palatinus, 2005.
- Kelecsényi László: *Vászon szerelem*. Noran Kiadó, 2007.
- Kőháti Zsolt: *Megáll az idő. Magyar Filmkalauz*. Válogatta és szerkesztette: Karcsai Kulcsár István és Veress József. Magyar Filmintézet—Magvető Kiadó, Budapest, 1985.
- Mester Ildikó: *Berményi. Életműinterjú*. Seneca Kiadó, 1996.
- Muhi Klára: A hazug nagymama meg a többiek. *Filmvilág* 201/02.
- Pólik József: Elvesztett illúziók. *Filmvilág* 2014/8.
- Széchenyi Ágnes: *Megáll az idő 88 és fél híres film*. Móra Könyvkiadó, 1996.